

H Í R E K

100 ÉVES A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

(Jubileumi közgyűlés a Magyar Tudományos Akadémián)

Az 1867. év fontos dátum Magyarországnak történetében: ekkor jött létre az ország helyzetét, sorsát évtizedekre meghatározó kiegyezés Ausztriával. Emellett jelentős művelődéstörténeti állomás is: 1867-ben alakult meg a Magyar Történelmi Társulat.

Ez évben már több szakfolyóirat foglalkozott a tudományág e lényeges eseményével (Századok cikksorozata: A Történelmi Társulat és a Századok múltjából). 1967. augusztus 22—25 között pedig a Magyar Történelmi Társulat a 100. évforduló alkalmával tudományos tanácskozással egybekötött ünnepi közgyűlést tartott a Magyar Tudományos Akadémián.

A jubileum iránt külföldön is nagy érdeklődés nyilvánult meg, és számos ország — főképp a szocialista országok — képviselői: neves történészek jelentek meg a tudományos tanácskozáson.

A jubiláris ünnepségek első napján — augusztus 22-én — volt a Magyar Történelmi Társulat ünnepi közgyűlése.

EMBER GYŐZŐ Kossuth-díjas akadémikus, a társulat megbízott elnöke megnyitó beszédében megemlékezett arról a fájdalmas veszteségről, amely a Magyar Történelmi Társulatot érte Molnár Erik akadémikusnak, a társulat elnökének elhúnytával. A résztvevők néma felállással adóztak Molnár Erik és a közelmúltban meghalt Révész Imre akadémikus, a társulat tiszteletbeli tagja, valamint Barta István és Markó Árpád történészek emlékének.

Az igazgató választmány beszámolóját a társulat múlt évi sokrétű tevékenységéről és a soron következő fel-

adatokról BEREND T. IVÁN főtítkár tartotta meg.

Az ünnepi közgyűlésen a társulatban végzett munkájuk elismeréseként átadták a Molnár Erikről elnevezett emlékérmét Pach Zsigmond Pál akadémiai levelező tagnak, Léderer Emma tanácskezelő egyetemi tanárnak és Szabó István ny. professzornak.

Ezután került sor a részleges tisztújításra. A Magyar Történelmi Társulat elnökévé Ember Győző akadémikust, titkárává L. Nagy Zsuzsát választották.

Ezt követően a Kerepesi temetőben megkoszorúzták a magyar történetírás nagy tudósainak, a társulat alapító tagjainak: Horváth Mihálynak és Szilágyi Sándornak, valamint Molnár Eriknek a sírját.

A tudományos tanácskozás augusztus 23-án kezdődött. Elsőként

EMBER GYŐZŐ akadémikus, az Országos Levéltár főigazgatója tartott előadást: „A Magyar Történelmi Társulat 100 éve” címmel. Referátumában a Magyar Történelmi Társulat születésének körülményeit és a társulat történetének egyes szakaszait vázolta, értékelte. Megállapította, hogy már a reformkorban történtek bizonyos kezdeményezések egy a magyar történészek tevékenységét összefogó és irányító társadalmi jellegű szerv létrehozására. A társulat előtörténetéből elsősorban Virág Benedek, Horváth Mihály, Szalai László kezdeményezéseit emelhetjük ki, akik a kibontakozó magyar történetírásnak szervezetszerű kereteket kívántak biztosítani. Ez csak a burzsoázia megerősödésével 1867-ben sikerült, amikor létre-

jöttek a társulat működésének gazdasági és társadalmi alapjai.

A társulat tevékenységét három, többé-kevésbé elválasztható periódusra bonthatjuk, ezek — nem véletlenül — megegyeznek a magyar történelem egyidejű szakaszaival: 1867—1918, 1919—1944, 1945-től napjainkig.

Az első időszak kezdeti szakaszát kb. az 1880-as évekig a magyar történetírás addig sohasem tapasztalt kibontakozása és fellendülése jellemzi. A hangsúlyt — helyesen — a magyar történelem forrásainak feltárására és publikálására fordították. Megnyitották és a kutatók számára hozzáférhetővé tették az egyházi és magánlevéltárakat. Több, ma is rendkívül értékes forráspublikációt és folyóiratot adtak ki (pl.: Magyar Történelmi Tár, Anjou-kori Okmánytár). Ebben az időszakban a közönség érdeklődése is élénk volt. Hozzájárult ehhez meghatározó tényezőként a volt nemesség múltbaforduló történet szemlélete, osztálypolitikájának igazoláskeresése. A század utolsó évtizedében azonban egyre határozottabban jelentkeztek a feltörekvő polgárság realisabb, bár nacionalista tülzásoktól egyáltalán nem mentes törekvései is. Az előbbi tendenciát talán leginkább a kurucc történetírás legkiemelkedőbb egyéniségével: Thaly Kálmánnal, az utóbbit a pozitívista történetírás magyarországi képviselői közül többek között Marczali Henrikkel, Márki Sándorral és Acsády Ignáccal jellemezhetjük.

A XIX. század vége felé a közönség érdeklődése már csökkent; a történetíróknak nem sikerült a történetírás két egymástól elválaszthatatlan feladatát: új, tudományos megállapítások és szintézisek létrehozását, valamint ezek népszerűsítését összhangba hozni. Ez a tendencia még fokozottabb mértékben nyilvánult meg a társulat történetének második időszakában. A történetírók zöme — mint ahogy ezt Hóman Bálint megállapította — elszakadt a széles olvasóközönségtől, csak szűk szakmai köröknek írt. Ebben az időszakban a Magyar Történelmi Társulat és a magyar történetírás politikai szerepe is fokozottan kifejezésre jutott. Mind Klebersberg Kunó minisztersége idején, mind — ennél is nyomatékosabban — Hóman Bálint irányítása alatt a magyar történetírás elsősorban a Horihy-rendszer revíziós külpolitikájának, illetve belső elnyomó osztályuralmának ideológiai alátámasztását volt hivatott elősegíteni.

Mindezek ellenére a magyar történetírásban bizonyos fejlődés mutatkozott. A publikáció legértékesebb része változatlanul a források kiadása volt, elsősorban a Magyarország újabkori történetének dokumentumai és más, az akkori kutatás legkorszerűbb eszközeivel összeállított forráspublikációk fémjelezték. A történetírásban ekkor a korábbi pozitívista tendenciák mellett egyre nagyobb szerepet kapott a Németországból átplántált ún. szellemtörténész iskola, amely a korábbi, a feltörekvő polgárság realisabb, bizonyos határokig a történelmi valóság felkutatására irányuló törekvéseivel szemben a hanyatló kapitalizmus ideológiájának megfelelően az igazság eltorzítását, illetve másodlagos tények és folyamatok kidomborítását állította előtérbe.

Összefoglalva: a felszabadulás előtti időszak történetírása bizonyos vonatkozásokban, így elsősorban a forráspublikációk mennyiségét és minőségét, valamint egyes jelentékeny, iskolát alapító történészek tevékenységét illetően számottevő eredményeket mutatott fel, egészében azonban elmaradt a kor színvonalától.

A döntő változást, mint a tudomány valamennyi más területén is, a felszabadulás hozta el. Ez a folyamat csak egyes vonatkozásaiban jelentkezhetett az 1945 utáni években, mert kezdetben a polgári történetírói iskolák képviselői még jelentékeny szerepet játszottak történetírásunkban.

Molnár Erik, Révai József, Mőd Aladár és mások azonban már részben a felszabadulás előtt, de — természetesen — sokkal inkább a felszabadulás után már az új, marxista történetfelfogást képviselték. A döntő változást jelezte a társulat 1949-es közgyűlése, mely feladatául tűzte ki a magyar marxista történetírás megteremtését.

Ember Győző az ezután következő időszakokról is részletesen számolt be, megemlítve eredményeinket és hibáinkat — ennek ismertetésére Pamlényi Ervin hasonló tárgyú előadásánál térünk ki.

Az előadást H. BALÁZS ÉVA, INCZE MIKLÓS, KOSÁRY DOMONKOS, SINKOVICS ISTVÁN és R. VÁRKONYI ÁGNES történészek korreferátumai egészítették ki egy-egy új gondolattal.

Augusztus 23-án délután került sor PAMLÉNYI ERVINnek „A magyar történetírás fejlődése a felszabadulás óta” című referátumára.

Az előadás bevezetőjében elemezte a marxista történettudomány fejlődésének feltételeit: a felszabadulás után bekövetkezett alapvető gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális változásokat. Vázolta a marxista történetfelfogás kialakulásának útját a szociáldemokrata történetírástól (Szabó Ervin) kezdve a Magyar Tanácsköztársaság történettudományán keresztül a szocialista társadalmunk történetírásig (kiemelve Molnár Erik, Révai József, Mód Aladár szerepét és munkáit) — megemlékezve a magyar polgári történetírásról, annak jellegéről és irányzatairól is.

A felszabadulás utáni marxista történettudomány fejlődését a következőképpen periodizálta és jellemezte:

1. 1945-től: a marxista történetírás első lépései, majd kibontakozása; harc a polgári irányzatok képviselőivel.

2. 1948—1949: a marxista történetírás uralomra jutása, a kutatás szervezeti kereteinek kialakítása; nagyszabású forráskiadási, szintetizáló és monográfikus munkák elindítása.

3. 1953-tól: a történészkongresszus összehívása, a Századok kibővített szerkesztő bizottsági ülése; a megtett út felmérése; kritikája; a további fejlődés kettős iránya, a revizionizmus támadása.

4. 1957-től: az ellenforradalom okozta eszmei zűrzavar, bizonytalanság leküzdése, lassú felszámolása, törekvés a marxizmus alkotó alkalmazására.

5. 1961-től: a további küzdelem történetfelfogásunk nacionalista maradványai ellen; történetírásunk újabb fellendülése az alkotó marxizmus szellemében.

Történetírásunk két évtizedének eredményeiről szólva kifejtette, hogy a mennyiségi mutatókon (könyvkiadás volumene, kutatók száma, anyagi ráfordítás) túl lényegesebb a módszertani-elméleti színvonal emelkedése, mely reálisan két ponton mérhető le: egyrészt a magyar történelemről alkotott marxista koncepció kidolgozottságán, másrészt az új történetírás hatáskörén, hogy mennyire, milyen széles rétegekben terjedt el, milyen mértékben elégítette ki a történettudomány iránti társadalmi igényeket. E két alapvető ismérvből kiindulva vizsgálta a magyar nép történetéről kialakított marxista szemlélet fejlődését (konkrét történelmi példákon illusztrálva), majd az új felfogás kialakítása és fejlődése módszertani, strukturális és

személyi vonatkozásairól, azok problémáiról és nehézségeiről beszélt.

Megállapította többek között, hogy a legtöbb publikáció a politikai és gazdaságtörténet területéről jelent meg, de fellendült a társadalomtörténeti kutatás is, s bár viszonylag lassan, de történet előrehaladás a hungarocentrikus szemlélet leküzdésére. Viszont jelentős lemaradás tapasztalható a művelődés-, valamint az ideológiatörténet területén, de nem kielégítőek az egyetemes történettudomány kapcsolatos kutatások sem. A különböző részterületek egyenetlen fejlődésének legnagyobb kára a történeti segédtudományok háttérbe szorulása (történeti földrajz, levéltártudományok stb.), holott ezek kutatási eredményei nélkülözhetetlenek a történetírói munkánál.

A továbbiakban a történettudomány hatásáról szólt. Elmondotta, hogy a történettudomány — a társadalmi szükséglet kielégítésére — jelentős szerepet játszik a szocialista tudat kialakításában, fejlesztésében. E feladatának legfontosabb formája a történelemoktatás alapfoktól a legmagasabb képzésig, és emellett a népszerűsítő és tudományos ismeretterjesztés előadások, sajtó, rádió, televízió útján. Végezetül megállapította, hogy történettudományunk — a nehézségek, esetleges torzulások ellenére is — egyre magasabb színvonalra emelkedik, és legfontosabb feladat — hosszú távú reális központi tervezéssel — az eddigi hiányosságok kijavítása és az elméleti-módszertani munka fellendítése.

Az előadás felkért hozzászólói: ERÉNYI TIBOR, LACKÓ MIKLÓS, NAGY LÁSZLÓ és PACH ZSIGMOND PÁL voltak, akik a következő témákról tartottak korreferátumokat: a munkásmozgalmak történeti irodalmáról; a Horthy-korszak történetkutatásainak állapotáról; a felszabadulás utáni magyar hadtörténetírás fejlődéséről; Molnár Erik társadalomtörténet-írásáról.

NAGY LÁSZLÓ korreferátumában a felszabadulás utáni magyar marxista hadtörténetírás fejlődésének rövid áttekintését adta.

A hadtörténetírás feladatát a következőképpen határozta meg: „A történettudomány és a hadtudomány szerves részeként feltárja és értékeli a háborúk, a hadseregek és a hadművészet fejlődésének történetét.” A marxista hadtörténetírás a hadtörténelmet a gaz-

daság- és társadalomtörténettel — mindenekelőtt az osztályharcok történetével — szoros összefüggésben és kölcsönhatásban vizsgálja, mivel a háború a politika folytatása más, erőszakos eszközökkel; és mert az erőszak eszközeit alkotó hadsereg (annak szervezete, fegyverzete, anyagi ellátása és hadművészete) az adott gazdasági és társadalmi viszonyok fejlettségi fokától függ.

A hadtörténetírás olyan speciális tudományág, amely művelőitől egyaránt magas szintű történelmi és katonai képzettséget követel.

Eppen a kellő szintű történelmi képzettség és a tudományos tapasztalatok hiánya volt az egyik alapvető oka annak, hogy a két világháború közti magyar hadtörténetírás színvonala messze elmaradt az általános történetírásától. E szubjektív tényező mellett gátolta a hadtörténetírás kibontakozását az a körülmény is, hogy a tudományos feldolgozó munkának nem volt megfelelő szervezeti kerete. A Hadilevéltár szűk keretei között folyt csak némi feldolgozó munka. Néhány képzett hadtörténész, így Markó Árpád, Gyalóky Jenő és Tóth Zoltán elismerést érdemlő munkássága sem pótolhatta a tudományág általános hiányosságait.

Erről a mind minőségi, mind mennyiségi téren elmaradt alapról indult a felszabadulás utáni marxista hadtörténetírás. Az öröklött adósságok gyors törlesztését azonban több lényeges feltétel hiánya gátolta. A hadtörténetírás szervezeti keretét biztosító Hadtörténelmi Intézet csak 1953-ban jött létre, s addig csupán néhány fős, úgynevezett irodalmi alosztály működött a levéltár keretei között. 1954-ben indult meg az intézet folyóirataként a 10 éven át szünetelő Hadtörténelmi Közlemények is. Ezenkívül személyi téren is voltak nehézségek. Az ellenforradalmi korszak hadtörténetírói — Markó Árpád — kivételével — különböző okok miatt nem vettek részt a felszabadulás utáni hadtörténetírás kezdeti munkájában sem.

Így a hadtörténetírás folyamatossága — néhány cikktől eltekintve — megszakadt. Ennek oka mindenekelőtt az új hadtörténész szakemberek hiánya volt, de tagadhatatlanul közrejátszott a feladatok tisztázatlansága és egyideig a kellő megértés hiánya is. Az a körülmény, hogy a felszabadulás utáni hadtörténetírás nem rendelkezett olyan képzett és tapasztalt szakemberekkel, mint történettudományunk, törvénytse-

rően rányomta bélyegét e tudományág fejlődési ütemére, akik részt vettünk a magyar marxista hadtörténetírás megindításában, többé-kevésbé egyformán tapasztalatlanok voltunk. A tudományág olyan tanuló, akiknek nem voltak tanítói, megfelelő képzettséggel és tapasztalattal rendelkező irányítói, s így magunkat kellett tanítanunk” — mondotta az előadó.

A kezdeti nehézségek azonban nem igazolhatják azokat, akik hajlamosak alábecsülni a hadtörténetírásnak, mint tudományagnak a jelentőségét, és nem veszik figyelembe a nehézségek ellenére elért eredményeket. A hadtörténetírás megbecsülése, az eddiginél szorosabb együttműködés a történészek és hadtörténészek között pedig vitathatatlanul előbbre vinné történettudományunk fejlődését is. A magyar nép történetének sajnálatosan nagy részét tölti ki a gazdasági és társadalmi fejlődésünk menetét érzékenyen befolyásoló — sőt néha hosszabb időre meghatározó — háborúk időszaka. „E háborúk történetének szakszerű, még a katonai terminológiát is pontosan használó feldolgozása; a háborúk politikai jellegének elbírálása; a küzdelmeket vívó hadseregek oszta-lyjellegének, osztályviszonyainak meghatározása; e háborúk visszahatásának vizsgálata a politikára, a gazdasági, társadalmi alapra — mind olyan fontos feladatok, amelyek csakis a történészek és hadtörténészek szoros és kölcsönös együttműködésével oldhatók meg megnyugtató módon” — állapította meg a hozzászóló.

Ezután a magyar marxista hadtörténetírás elért eredményeiről beszélt. Ed- dig negyven önálló monográfia és másfél-száz nagyobb tanulmány jelent meg a hadtörténelem témaköréből, zömével az elmúlt évtized alatt. Olyan munkák ezek, amelyek többségükben új és pontos forrásfeltárások alapján jelentős és időtálló eredményekkel bővítették társadalomtudományunkat. Alkotóik részben külső munkatársak (Barta István, Esze Tamás, Kovács Endre, Perjés Géza, Urbán Aladár és mások), részben az intézet volt munkatársai, akik időközben más munkaterületre kerültek (Benczédi László, Borus József, Liptai Ervin, Sztana Béla, Tóth Gyula és mások). Alapvetően azonban ezek az eredmények azok szorgalmas kutatómunkája nyomán jöttek létre, akik jelenleg is a Hadtörténelmi Intézetben vagy a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia had-

művészet-történeti tanszékén dolgoznak. A felszabadulás utáni hadtörténelmi munkák jelentős része nagyobb történelmi évfordulókhöz kapcsolódott. Így az 1848–49-es forradalom és szabadságharc százéves, a Rákóczi-szabadságharc 250 éves, a Bocskai-szabadságharc 350 éves, a Magyar Tanácsköztársaság harcainak 40 éves, felszabadulásunk 10, majd 20 éves és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50 éves évfordulóinak megünnepléséhez. Ez a körülmény az első időkben azt eredményezte, hogy a sokszor rövid határidő a forráskutatást szűkítette, a megemlékezés ünnepélyessége pedig nem egy alkalommal háttérbe szorította a nemzeti önismerethez szükséges kritikai szempontok érvényesítését. „A kampányszerűsügből fakadó időhiány — folytatta az előadó — az elmúlt tíz évben már egyre kevésbé befolyásolta munkásságunkat, annál inkább erőink korlátozottsága.” Ez utóbbi a magyarázata annak is, hogy a Hadtörténelmi Intézet nem foglalkozik hadtörténelmünk minden lényegesebb periódusával, hanem szelektálni kell fontosságai sorrendben, előtérbe állítva a legújabbkori témákat. S már csak emiatt is szükséges és hasznos lenne — fűzte hozzá a hozzászóló —, hogy minél több történész foglalkozzon hadtörténelmi témákkal is.

A továbbiakban a korreferens a megjelent hadtörténelmi munkák vázlatos ismertetésére tért át — csupán néhány átfogóbb művet és témát emelve ki.

Többkötetes összefoglaló jellegű munkák készültek „Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához”, valamint „Az egyetemes és a magyar hadművészet története” címmel. Az előbbi az intézet kollektívájának első szárnypróbálgatása volt, utóbbi azonban már jelentős új kutatási eredmények és részlettanulmányok alapján készült.

A munkák között találunk forráskiadványokat (pl.: a kuruc hadsereg belső életéről), dokumentumköteteket (magyar internacionalisták, magyar partizánok harcairól stb.), biográfiákat (pl.: Bem Józsefről, Béri Balogh Ádámról), monografikus feldolgozásokat (Zrínyi Miklós és koráról, a Bocskai-szabadságharcról stb.), katonai elméleti munkákat (pl.: a Horthy-rendszer katonai ideológiáját elemző kötet), fegyvertörténeti feldolgozásokat, amelyek átfogják szinte az egész magyar hadtörténelmet napjainkig, a Magyar Néphadsereg történetéig.

A másfél száz nagyobb tanulmány főként a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum 1954 óta rendszeresen megjelenő folyóiratában, a Hadtörténelmi Közleményekben jelent meg. Ezek az írások a korai középkortól napjainkig számos eseménytörténeti és elméleti témakört dolgoztak fel, többségük azonban legújabbkori témával foglalkozott. A Hadtörténelmi Okmánytár és a Bibliográfia, a folyóirat állandó rovatai értékes és hasznos kiegészítő részét alkotják hadtörténetírásunknak.

Az elért eredmények alapján az előadó összehasonlítást tett a felszabadulás utáni és a két világháború közötti hadtörténetírás között, és megállapította, hogy a marxista hadtörténetírás már eddig is túlszárnyalta a magyar polgári hadtörténetírás eredményeit.

További célunk — mondotta — a marxista-leninista elméleti alap elmélyítése, a forráskutatások kiszélesítése és az egyetemes hadtörténeti kitekintés bővítése mellett új témakörök feldolgozása is. A munka színvonalának emelésével a hadtörténetírás hatékonyabban, eredményesebben és aktívabban vehet részt a Magyar Néphadseregben folyó katonai és politikai nevelésben és az egész magyar nép szocialista tudatformálásának fontos munkájában.

Az augusztus 23-i tudományos üléseken az elhangzott előadásokat követő viták során többek között felszólalt V. TAJTAK eperjesi professzor, PETER SUGAR professzor (USA) és S. RUS-SOCZKY, a Lengyel Történelmi Társulat képviselője.

Augusztus 24-én délelőtt került sor ELEKES LAJOS, Kossuth-díjas akadémiai levelező tag „Történeti ismeret és szocialista tudat” című előadására. Referátumának első részében a kor társadalmi érdeklődését vizsgálta hajdan és napjainkban.

Megállapította, hogy a történelmi érdeklődés a történelmi korfordulók idején fokozódott. A politikai érdeklődés növekedése felszította a politikai tudományok és köztük a történelem iránti érdeklődést is. Ez a felfokozott történeti érdeklődés tevékenyen kihatott a társadalmi tudat formálására.

A továbbiakban a történelmi folyamat és a történelmi megismerés sajátosságaival foglalkozott. Beszélt a történelmi lét és a társadalmi tevékenység bonyolultságáról, sokoldalúságáról és kölcsönös meghatározó szerepéről. A kutatás adekvát módszereinek fejlődéséről és:

jelen állapotáról szólva felvetette a tudományos egzaktitás problémáját, a komplexitás igényét. Kiemelte a marxista dialektika elért eredményeit és lehetőségeit a történelmi valóság lényegi teljességének tudományos feltárása és adekvát megismertetése, hiteles megjelenítése terén. Majd a történelmi ismeretek elterjedésének, tudatformáló tényezővé válásának főbb útjairól szólt. Az egyes iskolatípusok képzési és nevelési feladataik megvalósításában nem nélkülözhetik a történelemnek, mint a társadalomra vonatkozó ismeretek összefoglalójának tanítását. A történelemnek, mint tantárgynak a jelen viszonyai közt való eligazítás értelmében az élet tanítómestere feladatot kell betöltenie. A különböző szintű iskolai oktatás és szakemberképzés, tudományos kutatás és az iskolai munka kapcsolatának és hiányosságainak elemzése után a történelmi ismeretek iskolán kívüli terjedésének főbb formáiról beszélt. Megemlékezett a szakirodalom eredményeire támaszkodó publicisztika és ismeretterjesztés jelentősebb típusairól és azok társadalmi fogadtatásáról. Kiemelte a tömegkommunikációs eszközök (film, rádió, televízió) közvetítő szerepének magas hatásfokát.

Végezetül meghatározta a történelmi ismeretek helyét a magyar társadalom fejlődő szocialista tudatában. A nemzeti önismeret, önbírálat és önértékelés korszerű normái kialakultak. A társadalmi pszichikum összetettsége és heterogenitása következtében a korábbi fejlődési szintek tudati megfelelőinek maradványelemeivel keverednek az új tudati elemek, a régi és az új harcok világnézeti szinten a történelmi tények megítélésben. Foglalkozott a tudományos viták és az azok széles körű társadalmi visszhangjának jelentőségével. Felhívta a figyelmet arra, hogy vissza-

húzó tényezővé válhat a történelem dialektikus materialista koncepciójában rejlő lehetőség nem teljes, nem következetes kiaknázása, a történelmi-társadalmi folyamatok sematikus, vulgárisan egyszerűsítő értelmezése, a dogmatizmus bármilyen — még oly latens — érvényesülése. Megállapította, hogy napjainkban társadalmi igényné vált a történelem lényegi kérdéseinek megismérése. Ez pedig összetevője annak a jelentős folyamatnak, amelynek kibontakozása során a korszerűen értelmezett történelmi ismeretek korunk viszonyait és tendenciáit híven kifejező társadalmi tudat előremutató, előreívó tényezőivé válnak.

Az előadás korreferensei KÖPECZI BÉLA és SZABOLCSI MIKLÓS voltak.

Felszólaltak még: A. ELINAU román, P. AVRAMOV bolgár, N. PETROVIC jugoszláv, G. SCHILFERT NDK küldöttek, I. SUNKOV akadémikus (Szovjetunió) és PERJES GÉZA tudományos kutató.

Délután az Akadémia Tudós Klubjában kötetlen beszélgetés keretében külföldi és hazai szakértők, érdeklődők részvételével megvitatták 1867 történelmi problémáit; bevezetőt mondott SZABAD GYÖRGY.

A tudományos tanácskozás utolsó napján — augusztus 25-én — tartotta meg MÁTRAI LÁSZLÓ „A művelődéstörténet néhány módszertani problémája” című előadását. Felkért hozzászólók FÖLDES ÉVA, MAKKAI LÁSZLÓ és SZÉKELY GYÖRGY voltak. E napon szólalt fel V. BOGDANOV zágrábi professzor is.

A tudományos tanácskozás — amely méltóképpen emlékezett meg a Magyar Történelmi Társulat száz évéről — az elnök zárszavával ért véget.

Nagy László

ORSZÁGOS TÖRTÉNELEMTANÍTÁSI KONFERENCIA BUDAPESTEN

A Magyar Történelmi Társulat és az Országos Pedagógiai Intézet 1987 augusztusában háromnapos országos történelemtanítási konferenciát rendezett a Magyar Tudományos Akadémián. A 29-én kezdődő tanácskozáson mintegy kétszáz történelemtanár, számos kutató és történész vett részt.

LUGOSSY JENŐ miniszterhelyettes megnyitó beszédében többek között megemlékezett az 1885-i történelemtanítási konferenciáról, ahol Márki Sándor és Marczali Henrik, haladó polgári történészek felismerték a tudomány és a gyakorlat összehangolásának szükségességét. A tudományos eredmények a társadalom szempontjából csak akkor válhatnak igazán hasznossá — állapította meg Lugossy Jenő —, ha sokan megismerik. A történelmi tudatformálás legszélesebb lehetőségét az iskolai oktatás adja. Az új tantervek és tankönyvek szükségessé teszik az új módszerek alkalmazását. A korszerű metodika bizonyos része törvénnyé lett. Az utóbbi évek szélesedő eszmecseréi mutatják, hogy módszertanban a baráti országok a miénknél több eredménnyel dicsekedhetnek.

ELEKES LAJOS „A történelmi ismeretek szerepe a szocialista tudat formálásában” címmel tartotta meg előadását. Referátumában két fő kérdéssel: a történelmi ismeretek tudományosságát jellemző törvényszerűségekkkel és a történelmi nevelőhatás jegyeivel, mibenlétével foglalkozott. A törvényszerűségek az emberi cselekedeten keresztül tendenciálisan érvényesülnek — állapította meg az előadó —, mert a társadalmi mozgás az anyagmozgás ismert fajtái közül a legbonyolultabb, a legösszetettebb. Az elmosódottan jelentkező alapvető összefüggések feltárása,

az ellentmondásos valóság megismerése csak marxista—leninista történelem szemlélettel lehetséges.

A professzor hangsúlyozta, milyen fontos a kutatásban a teljes információ anyagához jutni. Amikor a tényeket elméletekkel akarják helyettesíteni, a dogmatizmus és a sematizmus jelentkezik. Az az út, amelyet az emberiség idáig megtett, nagy mélységekből vezet magasságokba. A történész — mondotta befejezésül — igyekezzék ezt az utat áttekinteni, hogy képes legyen érzékeltetni a jelenben lappangó, jövőbe mutató tendenciákat. Miben áll a történelem eszmei-politikai hatása? A távlatok megteremtésével a jelent és a jövőt szolgálja.

VERESS JUDIT „A hazai történelemtanítás módszertana kutatásának elméleti kérdései”-ről tartotta referátumát. Ez a konferencia — állapította meg előadása bevezetőjében — mérföldkövet állít a tudományátválás nehézségeivel küzdő módszertannak. A történelemtanítás módszertana az eredményes tanítással foglalkozó tudomány, tárgya a történelem, feladata: dialektikus gondolkodásra neveléssel a tanulók világnézetének formálása. Kiemelte továbbá, hogy a fiatalok személyiségének sokoldalú megismerése szükségessé teszi a pszichológiai művek tanulmányozását. Majd azt fejtegette, miért esett vissza a történelem iránti érdeklődés a második világháború után (megnövekedett a természettudományok és a technika iránti érdeklődés, pályaválasztási motívációk). A befejezésben az audio- és vizuális eszközök felhasználását méltatta.

BALÁZS GYÖRGYÉNÉ hozzászólásában kiemelte: a diákok alapvető igénye, hogy rendet, törvényszerűséget lássanak.

A múlt hiteles, anakronizmustól mentes rajzával lehet csak hatni.

SZABÓ KÁROLY is korreferátumában a valóság-hűséget tartotta legfontosabbnak. A dogmatizmus éveinek tételmagyarázata hatástalannak bizonyult. Az életszerű szituációtéremtés és a meg-elevenített anyag tudományos igényű feldolgozása az 50-es évek végétől tudatosodott.

A délutáni program első előadását, „A történelmi tudat formálása és a tanárképzés” címmel **VASS KÁROLY** tartotta meg.

A történelemtudomány kritikai feldolgozását alapvető feladatunknak tekintjük — vezette be referátumát. A továbbiakban módszertani kísérleteikről számolt be. Elmondotta, hogy a pécsi főiskolai hallgatók az ön-állóságot igénylő feladatokat oldják meg szívesen. A forrásművek alapos, rendszeres használata tudatformálásukat segíti. Fölvetette a tantervi kötöttség korszerű lazításának igényét: a hallgatóságnak legyen lehetősége fakultatív, speciális kollégiumokra.

SINKOVICS ISTVÁN „Az egyetemi történelemtanár-képzés reformja”-ról tartott előadást. Az 1963. évi egyetemi képzés reformja a tanárképzés érdekeit állította előtérbe. Az oktatás célja a kommunista szakemberképzés. A didaktikai célok meghatározásában, a programok, tantervek, utasítások elkészítésében alapvető követelményként szerepelt a korszerűség és a tudományosság. A reform alapelgondolása — mondotta — helyes irányt ad a további munkához, részleteiben azonban néhol módosításra szorult. Nem vált be a felvételi előtti termelési munkában való kötelező részvétel. A korszerűségnek megfelelően magasabb óraszámban tárgyalják a legújabb kor történelmét; a munkásmozgalmak történelme főkollégium lett. Részletesebben ismertetik a szomszéd népek, a népi demokratikus országok, a felszabadult gyarmati és félgyarmati népek történetét. A professzor előadása befejezésében a tudományos szakemberképzés problémáiról szolt.

BÓDI FERENC kezdte a hozzászólást. Helyeselte a hungarocentrikus szemlélet megváltozását, azonban a segéd- és társtudományok háttérbeszorítását nem találta megnyugtatónak.

KISS GÉZA a szeminárium munkájának új formáinak kimunkálásáról beszélt,

VERESS GÉZA pedig a tanárképzés javítására tett javaslatokat. **WACZULIK MARGIT** a történelemtanár hivatásstudatának lényeges összetevőit elemezte.

Az augusztus 30-i tanácskozást **SZABOLCS OTTÓ** „Történelemtanításunk módszertani kérdései és az iskolareform” című előadása vezette be. Elmondotta, hogy az iskolareform problémáival először a Magyar Történelmi Társulat 1959. évi szombathelyi vándorgyűlésén, majd a Magyar Tudományos Akadémia 1960. évi vándorgyűlésén foglalkoztak. A történelemtanítás célja a marxista—leninista történelemszemlélet kialakítása. Alapvető kérdés: milyen elvek alapján és mit választ ki a történelemtudomány anyagából az alsó-, közép- és felsőoktatás. A nevelési cél a kiindulópont, a tudományos anyag pedig az eszköz. Szabolcs Ottó — helyesen — a történelemtanítás koncentrikus felépítését tartja szerencsésnek. A szemléletességet lényeges módszertani elvként jelölte meg. Az egyes történelmi korszakok, események sokoldalú meg-elevenítésével járható be a tényektől a következtetésekig vezető logikai út. A szemléletes oktatás segítői az audió- és vizuális technikai eszközök. Elsőrendű feladatként a reform gyakorlati keresztülvitelét jelölte meg.

EPERJESSY GÉZA hozzászólásában a komplex művelődési anyag és követelményrendszer kidolgozását szorgalmazta. **FILLA ISTVÁN** a hagyományos, bevált módszerek mellett bátor kísérletezésekre buzdított. **JUHÁSZ IMRE** szakköri munkájának gyakorlati tapasztalatairól számolt be. **SZEBENYI PÉTER** az eredményesség és korszerűség összefüggéseit elemezte.

UNGER MÁTYÁS „A történelmi tankönyvek írásának elméleti és gyakorlati kérdései”-ről tartotta meg referátumát. Az egymást váltó tankönyvekben a marxista történettudomány fejlődése tükröződött — állapította meg. — A jó tankönyvírás tudományos alkotó munkának tekinthető. A tankönyvekkel szemben támasztott követelményeket az oktatási-nevelési célkitűzések határozzák meg. Az új tankönyvek sok lehetőséget biztosítanak az analízisre, szintézisre, elvonásra és következtetésekre. Stílusuk világos, logikus, értelmet megragadó, érzelmeket keltő. A tankönyvet a tanítás minden szakaszá-

ban felhasznált munkaeszközzé kell tenni.

A tankönyvkészítés néhány gyakorlati kérdéséről szólván említette, hogy nincsenek tankönyvelméleti munkáink. A történelemtanítás hatékonysága, világnézeti meggyőző ereje sokszor attól függ, hogyan sikerül megeleveníteni a múltat. Ehhez a történelmi források felhasználása is segítséget nyújt. A Történelmi Olvasókönyvek sorozata a tanárok nélkülözhetetlen segédkönyve lett.

Az előadást követő hozzászólásban BENCZÉDI LÁSZLÓ többek között megállapította, hogy korunk ifjúsága irtózik a frázisoktól, gondolkozásmódját tárgyyszerűség, ok-, okozati összefüggések keresése és az analízis jellemzi. Az új tankönyvekben a racionális-értelmi nevelés erős hangsúlyt kapott. A magyar társadalom fejlődésének betonívét szervezesebben építették be az egyetemes fejlődés vonulatába.

HINORA SÁNDOR a reform-tankönyveket értékelte, és ezekkel kapcsolatban tapasztalatokra, kísérletekre, felmérésekre vár.

KOVÁCS JÓZSEF hozzászólásában a szóban forgó tankönyvekről szólva elmondotta, hogy azok hatásosan szolgálják a tantervi célok megvalósítását.

VÉRTES RÓBERT a Munkásmozgalom I—II. kötetét méltatta. Felhívta a hallgatóság figyelmét arra, hogy a jövő év végén jelenik meg a munkásmozgalommal foglalkozó történelmi lexikon, amely hazai és nemzetközi viszonylatban a legújabb kutatások eredményeit foglalja össze.

A Századok és a Történelemtanítás augusztus 31-i olvasóankétján PAMLÉNYI ERVIN elmondotta, hogy a Századok elsősorban új forrásanyagra támaszkodó tanulmányokat és cikkeket közöl. Célja a történelemtudományi kutatás előmozdítása. A folyóirat a *Történelemoktatás kérdései* rovatban szakmódszertani problémákkal foglal-

kozik, ezzel segíti a tanárok munkáját. Ez utóbbi célból kívánatos lenne konzultációs rovat nyitása is.

SZABOLCS OTTÓ, a Történelemtanítás szerkesztője arról beszélt, hogy a folyóirat munkatársai kizárólag módszertani kérdéseket fejtegetnek. A lap iránt megnyilvánuló érdeklődés szükségessé tenné — mondotta —, hogy az a jelenleginél nagyobb terjedelemben és gyakrabban jelenjék meg. Az orgánum *Szemle* rovatában tartják számon a hazai és külföldi kiadványokat, a *Horizont* című rovat pedig más országok történelemtanítási tapasztalatairól ad tájékoztatást.

A bevezető előadások elhangzása után a hallgatóság számos hasznosítható javaslatot tett. Többen megemléstették, hogy kívánatos lenne olyan népszerű folyóirat indítása, melyet az ifjúság is szívesen olvas, továbbá javasolták, hogy a Századok könyvszemle rovatára frissebben reagáljon a történelemtudomány legújabb kiadványaira. Nagyon fontos — mondotta az egyik hozzászóló, Gyapay Gábor — más történelmi folyóiratok, így mindenképp a Hadtörténelmi Közlemények és a Világtörténet megismerése. Több munkaközösségben a tagok tanulmányoznak egy-egy folyóiratot és tájékoztatják egymást. Hasznos lenne ezt a szakkörökben is megvalósítani.

A háromnapos konferencia teljes és hiteles képet adott történelemtanításunk jelenlegi helyzetéről. A történettudósok és gazdag tapasztalattal rendelkező pedagógusok alkotó közreműködésével olyan szakmai és módszertani kérdésekről hangzottak előadások és hozzászólások, amelyek sok esztendő kemény erőfeszítéseit tükrözték. Ez a tanácskozás jelentősen elősegíti a történelemoktatás reformjával kapcsolatos célkitűzések gyakorlati megvalósulását.

Zádoczky Béláné